

Miskei Antal

RÁCKEVE KÖZÉPKORI KIVÁLTSÁGAI

1. A középkori magyar városok

A 3,5–4 millió főt számláló Magyar Királyságban a 15. század végén körülbelül 18 000–21 000 település létezett, amelyek döntő többségét faluként (*villa*, *possessio*) tartották nyilván az összeírók. A mezővárosok (*oppidum*) száma 800–900-ra tehető, a királyi és a földesúri városoké (*civitas*) 60 körül mozgott. A mezővárosok közül mintegy 140 töltött be városi funkciót.¹

A rendi korszakban a városok – jellegüket tekintve – két nagy csoportra oszthatók: közjogilag szabad, királyi szabad városokra (*civitas libera regia*) és közjogilag nem szabad, ún. földesúri városokra (*civitates minorum*). A közjogilag szabad, azaz teljes jogú városokon belül a nyolc tárnoki város (Buda, Pest, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Eperjes, Bártfa) alkotta a szabad királyi városok (*civitas regia libera*) csoportját. Külön egységet képeztek a személynöki városok (Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, Szokolca, Kisszeben, Szeged stb.), az alsó–magyarországi bányavárosok (Körmöcbánya, Besztercebánya, Selmecbánya, Újbánya, Bakabánya, Libetbánya, Bélabánya), az erdélyi szász városok (Beszterce, Brassó, Nagyszeben, Medgyes, Segesvár, Szászsebes, Szászváros), valamint Nagybánya, Kolozsvár és Zágráb.² Ezeknek a száma elérte a 30-at, s egy részüket az 1514:3. törvénycikk az el nem adományozható koronajavak

¹ Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század). Bp., 1966. 187.; Solymosi László: A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. In: Történelmi Szemle, 1976. XIX. évf. 1–2. sz. 123.; Kubinyi András: Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. In: Történelmi Szemle, 2004. XLVI. évf. 1–2. sz. 23–25.; Kubinyi András: Városfejlődés a középkori Magyarországon. In: Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Jegyzet- és forrásgyűjtemény. Szerk.: Ferenczi László. Bp., 2006. 163. (a továbbiakban: Kubinyi, 2006/a.)

² Kubinyi András: Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged, 2000. 7. (Dél-alföldi Évszázadok 14.) (a továbbiakban: Kubinyi, 2000.); Kubinyi András: „Szabad királyi város” – „Királyi szabad város”? In: Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv I. Szerk.: Á. Varga László. Bp., 2006. 51–61. (a továbbiakban: Kubinyi, 2006/b.); Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században, Szeged, 2002. 117. (Dél-alföldi Évszázadok 17.) Kubinyi András a városok központi szerepkörének vizsgálatakor tíz szempontot állított fel: 1. Uradalmi központ, nagyúri rezidencia. 2. Bíraskodási központ, hiteleshely. 3. Pénzügyigazgatási központ. 4. Egyházi igazgatás. 5. Egyházi intézmények. (Káptalanok, kolostorok, ispotályok.) 6. A településről a középkor végén külföldi egyetemre beiratkozottak száma. 7. Kézműves vagy kereskedő céhek. 8. Úthálózati csomópont. 9. Vásártartás. 10. A település jogi helyzete. Ezek a kategóriák, amelyek kiegészíthetők még a zsidók jelenlétével, lehetőséget adnak arra, hogy a középkori magyar városhálózatról átfogó képet kapjunk (Kubinyi, 2006/a. 163.).

(*bona coronae regiae*) közé sorolta.³ A Jagelló-kori rendelkezést az 1596:19. törvénycikk is megerősítette.⁴

A földesúri városok közé a királyi földesúri városok (pl. Temesvár, Nándorfehérvár, Keve, Óbuda, Zólyom stb.), az egyházi városok (pl. Győr, Veszprém, Pécs, Eger, Várad, Nyitra stb.) és a magánföldesúri városok (pl. Kőszeg, Vasvár, Trencsén stb.) tartoztak. Néhányuk „szabad városnak” (*libera civitas*) minősült. A magánkézben lévő szabad városokat első ízben az 1454:9. törvénycikk említi.⁵ Az 1514:25. törvénycikk szerint a jobbágyok költözésének tilalma nem vonatkozott a király és a nagyurak szabad városaira, vagyis ezek között lehetséges volt a paraszti vándorlás.⁶ A királyi földesúri városok nem vehettek részt az országgyűlés munkájában, mert nem közjogi, hanem magánjogi kapcsolat fűzte őket az uralkodóhoz, aki nem „államfői”, hanem földesúri minőségben állt felettük.⁷

A királyi, egyházi és földesúri mezővárosok jogi helyzete a Hunyadiak korában szilárdult meg. A korabeli szóhasználatban ekkor bukkant fel a „szabad mezőváros” (*oppidum liberum*) kifejezés.⁸ Mátyás király (1458–1490) 1467 körül pénzreformot hajtott végre, amelynek során az ezüstpénz felértékelődött az aranypénz rovására. Az uralkodói intézkedés hatására az importcikkkel foglalkozó külföldiek áruik fejében aranyat vittek ki az országból, az állat-, illetve borkereskedő magyarok pedig ezüstpénzért adták el portékáikat a külföldi felvásárlóknak. Ezekben az ügyletekben főleg a budai, a pesti, a szegedi és a székesfehérvári kalmárok tűntek ki. Végső soron ekkor vette kezdetét a magyar kereskedelmi tőke kialakulása, amelynek egy része a mezővárosi–falusi beszállítókhoz (alföldi, dunántúli és szerémségi tőzsérek) is eljutott.⁹

A mezővárosok anyagi gyarapodását uraik pénzügyi megfontolásból támogatták. A földesúr vásártartási joggal ruházta fel őket, lakóiknak megengedte, hogy szolgáltatásaikat egy összegben, pénzben teljesítsék, s – általában uruk jelöltjei közül – megválasszák bírójukat és esküdtjeiket. Többségük megszerezte magának a pálinkafőzés, a sörkészítés, a borárusítás és a húskimérés jogát, de akadtak olyanok is, amelyek az árumegállító jog birtokába jutottak. A mezővárosok 1390–1490 – szűkebb értelemben 1450–1490 – között éltek virágkorukat.

³ Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1000–1526. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták: Nagy Gyula, Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, Márkus Dezső. Bp., 1899. 708–709. (a továbbiakban: CJH, 1000–1526. Bp., 1899.).

⁴ Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1526–1608. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták: Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, Márkus Dezső. Bp., 1899. 788–789.

⁵ Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp., 1976. 381. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.)

⁶ CJH, 1000–1526. Bp., 1899. 716–717.

⁷ Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet, tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. II. bővített kiadás. Bp., 1903. 684–685.; Kubinyi, 2006/a. 161.; Kubinyi, 2006/b. 61.

⁸ Bácskai Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Bp., 1965. 95–101. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 37.); Kubinyi, 2000. 41–42.

⁹ Kubinyi András: Mátyás különleges pénzreformja. In: Élet és Tudomány, 1990. XLV. évf. 50. sz. 1571–1573.; Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998. 284. (Osiris Tankönyvek) (A vonatkozó rész Kubinyi András munkája.)

Statisztikai adatok szerint 1390 és 1440 között 249-cel, 1441 és 1490 között 331-gyel gyarapodott a számuk. A Jagelló-korban 79 új oppidum neve tűnik fel a forrásokban. A mezővárosok jogállásában is új időszak köszöntött be a 15. századdal, hiszen Mátyás király halálának évében (1490) 80%-uk magánföldesúri, 11%-uk egyházi fennhatóság alatt állt, és csupán 9%-uk felett érvényesült a kincstár akarata.¹⁰

A mezővárosok nagyfokú belső autonómiával rendelkeztek, amit ékesen bizonyít, hogy uraiktól még a szabályrendelet (*statútum*) alkotási jogkört is megszerezték. Werbőczy István (1458 körül – 1541) leírja, hogy a városok és a mezővárosok hiteles pecsétet vésettek maguknak, s ezek az előttük és a közöttük lefolyt ügyekben bizonyító erővel bírtak (II. rész, 13. cím. 3. §.): „Vannak azok kivül a kulcsos- és mezővárosoknak is a királyoktól és fejedelmektől adott hiteles pecsétjeik, melyek az előttük és közöttük fönnálló és előjövő tényekben és ügyekben bizonyító erővel bírnak.”¹¹ Ennek értelmében például ingatlan adásvételhez elégségesnek bizonyult a mezőváros pecsétes oklevele, és a jogügylet lebonyolításához nem kellett kikérni a földesúr engedélyét.

A fallal körülvett városok lakói, mint teljes jogú polgárok javaikról szabadon rendelkeztek. Ha közülük valaki örökös nélkül hunyt el, akkor vagyona a város közösségére háramlott. A falvakban és a mezővárosokban ilyen esetben mindig a földesúr örökölt.

A városi polgárok felett nem érvényesült a földesúr fennhatósága. Aránylag nagyfokú belső önkormányzattal rendelkeztek, adóikat egy összegben fizették a királynak, és saját területükön kegyúri jogokat gyakoroltak. A polgárok maguk választották meg a bírót és a városi tanács tagjait, akik okleveleket bocsátottak ki, közhitelű pecsétjeikkel látták el irataikat, bíraskodtak, s a pallosjog birtokában az elítélt gonosztevőket börtönbe vethették, sőt ki is végeztethették. Az ítélet-végrehajtás jogát más szóval „szabadispánságnak” nevezzük. A királyi szabad városoktól a személyenköz, illetve a tárnokmesterhez, onnét pedig az uralkodóhoz lehetett fellebbezni.

A magánföldesúri birtokokon és a királyi uradalmakon fekvő mezővárosok lakói jobbágyoknak minősültek, akik megválaszthatták ugyan elöljáróikat, de azok hatáskörét a földesúr erősen korlátozta. A jobbágyok peres ügyeket alsó fokon a bíró és az esküdtek előtt bonyolították le. Elmarasztaló ítélet esetén a földesúr ítélőszéke, illetve a királyi várnagy bíróságához fordulhattak elégtételért. Ezeket a településeket nem övezte kőfal, és – ellentétben a szabad királyi városokkal – nem küldhettek követeket a rendi országgyűlésre sem.

Általánosságban elmondható, hogy a királyi városok gazdasági életét a kézműipar, a távolsági kereskedelem és a nyersanyag-kitermelés (arany, ezüst, réz, vas, só), míg a mezővárosokét a mezőgazdasági árutermelés, az erre épülő agrárkereskedelem (bor-, élőállat- és gabonakivitel), a halászat és a kertgazdálko-

¹⁰ Fügedi Erik: Mezővárosaink kialakulása a XIV. században. In: Történelmi Szemle, 1972. XV. évf. 3–4. sz. 321–342.; *Bácskai Vera*: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Bp., 2002. 29–32. (Osiris könyvtár. Történelem) (a továbbiakban: *Bácskai*, 2002.)

¹¹ Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Bp., 1990. 304. (Tudománytár)

dás határozta meg. A mezővárosokban a céhes iparágak száma 20 és 35 (városokban: 50–70) között mozgott, a kézművességgel foglalkozók aránya az összlakosság 20–25%-át (városokban: 25–30%-át) tette ki. Ennek ellenére az itt dolgozó mesteremberek többsége szorosan kötődött az őstermeléshez: a tavasztól ősziig tartó mezőgazdasági munkák idején földet művelt, pusztát bérelt, állatokat tenyésztett, szőlőt, gyümölcsöt és zöldségfélét termesztett.

A királyi városok anyagi erejét nagymértékben befolyásolta, hogy nem csupán a vámmentes kereskedelem, illetve a heti- és országos vásártartás jogát biztosították maguknak, mint általában a mezővárosok, hanem – különösen a leg-rangosabbak – a területükön áthaladó idegen kalmárokat áruik eladására is rákényszeríthették. Az árumegállító jog megszerzése kihatott a település forgalmára, és az árukínálatot éppúgy megnövelte, mint a bevételeket.

A régebbi szakirodalom a mezővárosoknak három fajtáját különböztette meg: az egyházi, a világi földesúri és a királyi–királynéi mezővárosokét. Ezek közül azok a települések, amelyek királyi adomány vagy vásárlás útján jobbágyfalvakra, lakatlan pusztákra és más birtokokra tettek szert, testületileg földesurakká válva könnyen bekerülhettek a királyi városok közé. Ilyenkor, mint „nemes városok” földesúri jogokhoz jutottak, és az ún. kisebb királyi haszonvételekből várható bevételeiket a maguk javára fordíthatták. Másképp fogalmazva: a malmok, a mézárszékek, a kikötők, az épületek bérleti díja, a sör- és szeszfőzdék jövedelme ilyen esetekben nem a földesúr kasszájába, hanem a mezőváros házi-pénztárába folyt be.

Ami a települések térbeli megjelenését illeti, a királyi városokat rendszerint kőfal vette körül – innen a „kerített” vagy „kulcsos” város elnevezés –, s belterületükön emeletes kőházakkal övezett szűk utcák és sikátorok sorakoztak. A város központjában állt a négyszög vagy orsó alakú piactér a plébániatemplommal, valamint a polgárok lakóházaival, műhelyeivel és üzlethelyiségeivel együtt. A kerítetlen mezővárosok alaprajza inkább a falvakéval mutat rokonságot. A település magja a városok főteréhez hasonló elrendezésű, de a lakóházak utcára néző merőleges hossztengelelű épületek, amelyekben zömében mezőgazdasági munkát folytató jobbágnépesség élt. A középkori magyar városok szerkezetére a természetföldrajzi (vízrajzi–domborzati) adottságok és a rendelkezésre álló építőanyagok egyaránt kihatottak.

Minthogy a népesség nagyságrendje és a városiasodás foka szorosan összefügg egymással, nem meglepő, hogy a királyi városok lélekszáma magasabb volt, mint a mezővárosoké. A késő középkori Budán 12 000–15 000 fő, Pesten 10 000 fő, Brassóban 8000–9000 fő, Szegeden és Kassán 7000 fő, Nagyszébenben, Kolozsvárt és Zágrábban 5000 fő, Besztercén Segesvárt és Selmecebányán 3000–4000 fő, Sopronban és Bártfán 3000 fő, Lőcsén 2–3000 fő, a szlavóniai Varasdon és Kőrösön 1000–1200 fő lakott. A mezővárosokban átlagosan 500–800 ember élt. A legtöbb település – így többek között Ráckeve – népességéről csak a 16. század derekán készült török adóösszeírások alapján kapunk hozzávetőleges képet.¹²

¹² *Makkai László*: A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlatja. Bp., 1963. 33–55.; *Eperjessy Kálmán*: Városaink múltja és jelene. Bp., 1971. 114–118.; *Fügedi Erik*: Középkori

2. A középkori Ráckeve privilégiumai

A 15–16. századból eredetiben vagy másolatban ránk maradt oklevelek az alábbi kevei kiváltságokról tesznek említést:

1. *adózási*: a polgárok mentességet kaptak mindenféle adó (földbér, pénzjáradék, kamara haszna, rendkívüli adó) fizetése alól; mindezekért cserébe újkor két mázsa viaszt kellett beszolgáltatni a királyi udvarba, és őrizni kellett a királyi kikötőt.¹³

2. *igazgatási–bíráskodási*: a polgárság szabadon megválaszthatta a közösség bíróját és az esküdteket, akik mindenfajta peres ügyben ítélezhettek, mi több, a 16. században feltehetően gyakorolták a bűnösök felett az ítélet-végrehajtás jogát is. Mindez természetesen azt is jelentette, hogy az egyházi vagy világi hatóságok nem mondhattak ítéletet önhatalmúan a keveiek felett, akik fellebbezés esetén előbb a tárnokmesterhez, utána a királyhoz fordulhattak jogorvoslatért. Amennyiben a település vezetése igazságszolgáltatási teendőit elhanyagolta, akkor a bírót és az esküdteket a panaszos felek által kirendelt bíró elé kellett idézni – adta parancsba V. László király 1453. június 4-én.¹⁴

3. *gazdasági*: a polgárok lakóhelyükön bárhol révet állíthattak fel, amelyen a hajópénz lefizetése után minden kereskedőt, követet és utazót zavartalanul átvihtek a folyón. A lakosság szabadon halászhatott a Dunán és a környék halastavaiban, valamint összeszedhette a szél által letördelt gallyakat a Somlyó-szigeten és a városhoz tartozó erdőkben. A ráckevei kalmárok a határszéli harmincadhelyeken és az ország belsejében vámmentességet élveztek, s kereskedelmi útjuk során – akár belföldön, akár Szerbiában jártak – nem lehetett sem őket, sem pedig áruikat megkárosítani vagy feltartóztatni. A középkori Ráckevén hétfőtől szerda délig hetipiacot, július 2-től kezdődően pedig két hétig országos vásárt tartottak a plébániatemplom körül. Idegen kereskedő posztót csak a városban, az országos vásár ideje alatt adhatott el, de akkor sem rófszámra, kis tételben, hanem teljes darabban, illetve végekben. A kocsmárosok és a piaci borárosok borikat nem mérhették csapra pintekkel, hanem csakis egész boros edényekkel árulhatták. A település tulajdonában lévő malmok, mészárszékek, kocsmák és révek jövedelme a városi tanácsot illette.

4. *egyházi*: a kegyúri jog birtokában az önkormányzat (*magisztrátus*) önállóan dönthetett a plébános alkalmazásáról, akit megerősítés végett be kellett mutatni a veszprémi püspöknek. Mátyás király 1481. évi törvénykönyvének 3. cikkelye értelmében a szakadárok – jelen esetben a szerbek – nem tartoztak tizedfi-

magyar városprivilégiumok. In: *Fügedi Erik*: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp., 1981. 238–310.; *Draskóczy István*: A tizenötödik század története. Bp., 2000. 50–90. (Magyar Századok); *Bácskai*, 2002. 22–58. Ráckeve 16. századi népességéről: *Miskei Antal*: A budai szandzsák hászvárosainak társadalmi és népesedési viszonyai a XVI. század második felében. In: *Fons*, 1996. 3. évf. 3. sz. 257–310.

¹³ A kevei polgárok csak 1455-ben kaptak felmentést a rendkívüli adó (*taxa*) megfizetése alól. Erről: *Mályusz Elemér*: Középkori bolgár település Buda közelében. In: *Tanulmányok a bolgár–magyar kapcsolatok köréből*. Szerk.: *Csavdar Dobrev, Juhász Péter, Petár Mijatev*. Bp., 1981. 277.

¹⁴ Árpád Múzeum, Ráckeve (a továbbiakban: ÁM). Dokumentációs gyűjtemény (A továbbiakban: Dok. gyűjt.) 69.13.; *Magdics István*: *Diplomatarium Ráczkeviense*. Ráczkevei Okmánytár. Székesfehérvár, 1888. 30–32. Nr. XVI. (a továbbiakban: *Magdics*, 1888.)

zetési kötelezettséggel: „Továbbá, hogy a ráczokat és egyéb ilyen szakadárokat nem kell tizedfizetésre szorítani és a vármegyék ispánjai se kényszerítsék arra, hogy mások módjára dézsmát fizessenek. És hogy a keresztényeket (a kiknek körében az ilyen szakadárok tartózkodnak vagy megfordítva) e szakadárok végett és a dézsma meg nem fizetése miatt nem szabad egyházi tilalommal sújtani.”¹⁵ Ezt a privilégiumot II. Ulászló király 1495. évi (II.) dekrétumának 45. cikkelye is megerősítette: „Hogy ezután a ráczoktól, ruthénektől, oláhoktól és a keresztények bármely földein lakó más szakadároktól, több egyáltalán semmi dézsmát nem szabad szedni.”¹⁶

A felsorolt kiváltságokra eredetileg az al-dunai Keve (szerbül: Kovin, törökül: Kuvin) városa tett szert. A népes piacokkal és fejlett kézműiparral rendelkező település polgárai a 11. század óta szoros kapcsolatot építettek ki Bizánccal, Velencével, a Balkán-félsziget államaival és Dalmáciával. A magyarok, a bolgárok és a vlachok mellett a 14. században feltűntek Kevén a szerbek és a raguzaiak is. 1362. január 14-én arról hallunk, hogy Benedek fia István kevei alvárnagy három raguzai kereskedőt megkárosított, midőn elvett tőlük 160 mázsa ólmot és két lovat. I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) – aki 1368-ban ferences kolostort alapított a városban – az ügy kivizsgálására Johannes Sclavus (Szláv Jánost) királyi biztost küldte ki a helyszínre, és egyúttal felszólította László kevei ispánt, hogy raguzai alattvalóinak kereskedését a megye területén többé ne akadályozza.¹⁷

Zsigmond király uralkodásának idején (1387–1437) a Délvidék gazdasági és katonai jelentősége tovább nőtt. Az uralkodó 1392-ben – ebben az évben nevezték először Kevét „*civitas*”-nak, azaz valódi városnak – a település kalmárait felmentette a vám és a harmincad fizetése alól.¹⁸ Tudjuk azt is, hogy a városban 1397-ben királyi sókamara működött.¹⁹ A privilégiumok adományozása a 15. század első felében sem szünetelt. Az 1405. április 25-én Budán kelt oklevél az országos vásártartás jogát engedélyezte. 1428-tól a helybeliek hetivásárt is tarthattak, 1412-ben új adomány (*nova donatio*) címén megkapták Bálványos és Skronovec pusztákat, majd 1435-ben elnyerték az árumegállító jogot. I. Ulászló uralkodása alatt a várban pénzverde is üzemelt. Az al-dunai Keve a 14. század

¹⁵ CJH, 1000–1526. Bp., 1899. 388–389.

¹⁶ CJH, 1000–1526. Bp., 1899. 588–589.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL.) 49 715.; *Thallóczy Lajos*: Mantovai követjárás Budán 1395. Bp., 1905. 114. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XX/4.); *Karácsonyi János*: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. kötet. Bp., 1924. 109.; *Mályusz Elemér*: A két Tallóci fivér. In: *Történelmi Szemle*, 1980. XXIII. évf. 4. sz. 542.; *Dinić–Knežević, Dušanka*: Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku. Novi Sad, 1986. 229.

¹⁸ *Pesty Frigyes*: Az eltűnt régi vármegyék. I. kötet. Bp., 1880. 380. (a továbbiakban: *Pesty*, I. 1880.) *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. kötet. Bp., 1894. 116.

¹⁹ MOL DL. 8861.; *Wenzel Gusztáv*: Magyarország bányászatának kritikai története. Bp., 1880. 436–439.

végén – 15. század elején nyerhette el végérvényesen a királyi magánföldesúri város rangot.²⁰

A Csepel-szigetre menekült rációk arra törekedtek, hogy amíg szülőföldjükre vissza nem térnek, addig új lakóhelyükön minden kiváltságuknak érvényt szerezzenek. Ennek érdekében V. László királlyal hatszor, Hunyadi Mátyással kilencszer, Beatrix királynéval egyszer, II. Ulászlóval hétszer, Anna királynéval egyszer, II. Lajossal kétszer és Szapolyai Jánossal háromszor újíttatták meg adományleveleiket.

*Ráckeve kiváltságlevelei (1440–1536)*²¹

Az adományozó neve	Az adománylevelek kiállításának időpontja	Az adománylevelek darabszáma
I. Ulászló király	1440. október 10. (2 darab)	2
V. László király	1453. június 2. 1453. június 4. (3 darab) 1455. július 1. (2 darab)	6
I. (Hunyadi) Mátyás király	1458. 1458. március 16. 1464. május 8. 1464. július 17. 1465. augusztus 29. 1473. február 13. 1473. március 3. 1489. június 2. 1489. augusztus 15.	9
Beatrix királyné	1481. február 21.	1
János esztergomi érsek	1475. május 18.	1

²⁰ ÁM Dok. gyűjt. 69.1–69.5.; *Magdics*, 1888. 1–17. Nr. I–VII.; *Pohl Artur*: I. Ulászló király pénzverése. In: Numizmatikai Közlöny, 1973–1974. LXXII–LXXIII. évf. 54.

²¹ MOL DL 15 223; MOL Filmtár: C 509. doboz. Oláh Miklós esztergomi érsek, kancellár formuláréja, 16. század eleje. fol. 25/b. és fol. 43.; Pest megyei Levéltár V. 180/A-b. Ráckeve mezőváros iratai. Előljárósági iratok. 8. kötet. 10–11.; ÁM. Dok. gyűjt. 69.1–69.34.; *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon. XII. kötet. Pest, 1862. 460–463. (a továbbiakban: *Teleki*, 1862.); *Thim József*: Az újabb szerb irodalom hazánkra vonatkozó termékeiről. In: Századok, 1893. XXVII. évf. 356.; *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. kötet. Bp., 1897. 314.; *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*. Magyarország és melléktartományainak oklevéltára 2. A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Szerk.: *Thallóczy Lajos–Áldásy Antal*. Bp., 1907. 138–139. (Monumenta Hungariae Historica I. 33.); *Bártfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1559-ig. Bp., 1938. 180. Nr. 697., 208–209. Nr. 816., 216. Nr. 837. (a továbbiakban: *Bártfai Szabó*, 1938.); *Magdics*, 1888. 1–71. Nr. I–XXXVIII. Hédervári Imre bán jobbagyái viszont szabadon halászhattak a Csepel-szigetet körülvevő Duna-ágakban. MOL DL. 88 326. Ember Győző úgy véli, hogy a királyi városok *taxája* az uralkodónak, mint „államfőnek”, a *census* pedig a királynak, mint földesúrnak járt. (*Ember Győző*: A Magyar Királyi Kamara pénzbeli bevételei és kiadásai. In: Századok, 1982. 116. évf. 3. sz. 513.)

Az adományozó neve	Az adománylevelek kiállításának időpontja	Az adománylevelek darabszáma
II. Ulászló király	1490. október 16. 1492. július 13. 1493 körül 1498. március 30. 1501. február 2. 1511. 1513 után	7
Anna királyné	1503. augusztus 18.	1
II. Lajos király	1517. március 16. 1524. május 18.	2
Szapolyai János király	1533. február 28. 1536. szeptember 11. 1536. október 5.	3

1455 nyarán Márton bíró, Barnabás és György esküdtek a rendkívüli hadiadó alóli mentesség ügyében fordultak meg a királyi udvarban.²² Harmincnégy évvel később, 1489 nyarán Ráckeve leégése indította arra a magisztrátust, hogy a tűzvészben megrongálódott iratokat a kancelláriával átíratassa.²³

Mátyás király 1458-ban kibocsátott oklevele világosan kimondja, hogy a korábban megszerzett privilégiumokat a gyakori visszaélések és árestálások miatt kellett ismételten megerősíteni: „Mégis, miközben ők [ráckevei kereskedők] vagy közülük egyesek szükséges élelmük beszerzése közben országunk különféle vidékeit bejárva a ti birtokaitokra, jószágaitokra, hivatali és működési területeitekre, vagy közébiték érkeznek, akkor közületek néhányan [öket] személyükben fogságra vetik és feltartóztatják, tulajdonaikban és javaikban lefoglalást, illetve károsodást szenvednek, kiváltképpen mások tartozásai, bünei és vétségei miatt, tőlük és az előbb mondott tulajdonaikból és javaikból ilyenfajta szabadságaik és kiváltságaik ellenére harmincadot és adót hajtanak be.”²⁴

Ráckeve persze nemcsak azért nem tudott bekerülni a valódi városok közé, mert kiváltságait a hatalmaskodó főurak és a birtokos nemesek nem tartották tiszteletben. Ennél sokkal lényegesebb tényező volt az, hogy gazdasági, politikai és katonai funkciója messze elmaradt az al-dunai Keve hasonló jellegű szerepkörétől. Egyedül a hadikikötő tekinthető kivételnek, ahol Mátyás király idejében (1458–1490) naszádos flotta állomásozott. Valószínűleg itt szolgált a kevei reformáció kiemelkedő alakjának, Skarica Máténak (1544–1591) két őse, Skarica Mátyás és Skarica György.²⁵

²² ÁM. Dok. gyűjt. 69.15.; *Magdics*, 1888. 34–36. Nr. XVIII.

²³ ÁM. Dok. gyűjt. 69.25.; *Teleki*, XII. 1862. 460–461.; *Magdics*, 1888. 53–55. Nr. XXIX.

²⁴ ÁM. Dok. gyűjt. 69.17.; *Magdics*, 1888. 38–39. Nr. XX.

²⁵ II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12–július 16. Közli: *Fraknói Vilmos*. In: Magyar Történelmi Tár, 1877. 66.; *Szentkláray Jenő*: A dunai hajóhadak története. Bp., 1885. 65.; *Mészáros László*: „Elég merni is a nagyot”. Skarica Máté ráckevei prédikátor–költő élete. In: *Theológiai Szemle*, 1972. XV. évf. 9–10. sz. 308.; *Kathona Géza*: Fejezetek a török hódoltsági

Nem lebecsülendő szempont továbbá az sem, hogy a mezővárost nem övezte kőfal, s lakói többnyire felsőes uruk jóváhagyásával rendelkeztek ingatlanjaikkal.²⁶ Nem ment át a gyakorlatba a teljes adómentesség elve sem, mert II. Ulászló uralkodása alatt (1490–1516) évi 300 aranyforint állami adót kellett befizetni az államkincstárba.²⁷

A kiváltságlevelekben megfogalmazott teljes adómentesség tehát a gyakorlatban nem érvényesült. Az „örökjogon és visszavonhatatlanul” (*iure perpetuo et irrevocabiler*) megszerzett földesúri előjogokat azonban – sokszor igen komoly küzdelmek árán, de végül mégiscsak – sikerült elismertetni.²⁸

Ráckeve jogi helyzete a Csepel-szigetet sajátos birtoklástörténetével függ össze. A középkori iratokban Nagyszigetként számon tartott terület az Árpád-kor utolsó századától fogva a mindenkori magyar királynét illette meg. A hitbérként (*pro dote*) kapott birtoktestet, ahol a vadászat, az agarászat, a solymászat és a lovaglás mindig kellemes időtöltést nyújtott a királyi udvar tagjainak és a külföldi diplomatáknak, 1424-ben szervezték végérvényesen uradalommá.²⁹ Az 1514. évi 3. törvénycikk 4. paragrafusa és az 1518. évi II. törvénykönyv 18. cikkelye a Csepel-szigetet Visegráddal, Óbudával, Munkáccsal, Tatával, Komárommal, Zsámbékkal, Budakeszivel és Solymárral, valamint a Szentendrei-szigettel együtt koronauradalommá nyilvánította, s jövedelme kezelését a budai udvarbíró hatáskörébe utalta.³⁰ A királyi udvartartás szükségleteinek fedezésére szolgáló koronajavakat, mint nevük is elárulja, nem lehetett elidegeníteni a kincstártól, kivéve azokat, amelyeket ismételten el lehetett adományozni.³¹

Mind a mai napig nincs megnyugtató válasz arra a kérdésre, hogy a 15. század derekán a délvidéki települések közül miért pont az al-dunai Keve iparosai és kereskedői kaptak engedélyt a távozásra. Nem könnyű arra sem választ találni, hogy az áttelepülők miért tudtak néhány évtized leforgása alatt annyira meg-

reformáció történetéből. Bp., 1974. 136. (Humanizmus és reformáció 4.); *Horváth Lajos*: Ráckeve és Skaricza Máté históriás verse. In: *Tanulmányok Ráckeve múltjából*. Ráckeve–Szentendre, 1986. 56–57.

²⁶ Ötvös Miklós például 1516. július 26-án ráckevei házát 80 aranyforintért adta el polgártársának, Székely Márknak. Erről: MOL DL. 106 083/580. sz. Prothocollum Budense, 1516. július 26.

²⁷ II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke. Közli: *Fejérpataky László*. In: *Történelmi Tár*, 1880. 168.; *Pesty*, I. 1880. 395. A privilégiumok lényegét Illésy János így foglalta össze: „A kiváltságlevelek (litterae privilegiales, privilegium) közül a legfontosabbak azok, amelyek vagy a közterhek viselése alól adtak egészben vagy részben, végleg vagy ideiglenesen felmentést, kedvezményt, oltalmat vagy pedig bizonyos fokú önállóságot, függetlenséget biztosítottak, pl. a tisztviselők szabad választására, kebelbeli bíraskodásra, kegyelmi jogok gyakorlására, saját pecséttel való élhetésre stb. Jelentékeny anyagi előnyöket nyújtottak a révvámmentesítő, árumegállító, vámszedő és vásártartási jogokat engedélyező kiváltságlevelek.” (*Illésy János*: *Közszégi kiváltságlevelek jegyzéke*. In: *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1898. 219.)

²⁸ ÁM. Dok. gyűjt. 69.19.; *Magdics*, 1888. 41–45. Nr. XXII–XXIII.

²⁹ *Bakács István*: *Iratok Pest megye történetéhez*. Oklevélregeszták 1002–1437. Bp., 1982. 384. Nr. 1430. (Pest megye múltjából 5.); *Zsoldos Attila*: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005. 45–46. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.); *Bártfai Szabó*, 1938. 149. Nr. 601., 221–223. Nr. 860. és 359. Nr. 1435.;

³⁰ CJH, 1000–1526. Bp., 1899. 708–709. (1514) és 760–761. (1518)

³¹ *Béli Gábor*: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Bp.–Pécs, 2000. 66.; *Pomogyi László*: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. Bp., 2008. 432–433.

erősödni, hogy 1476-ban már az ország legfontosabb kereskedőközpontjaival (Buda, Pest, Székesfehérvár, Pozsony, Kassa, Eperjes, Bártfa, Nagyszeben, Brassó, Kolozsvár, Beszterce, Segesvár, Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Szászváros és Medgyes) együtt indítottak pert a váradi káptalan ellen az ottani vámtételek csökkentése érdekében. A magyarázat valószínűleg a „kovini rácok” kiterjedt személyi kapcsolatrendszerében és anyagi erejében rejlik, ami lehetővé tette, hogy Buda és Pest szomszédságában is megszokott életmódjukat és gazdasági tevékenységüket folytassák.³²

A Mohács előtti évtizedekben Ráckevét a forrásokban rendszerint mezővárosként emlegették.³³ Ez a tény már önmagában is arra utal, hogy az új vezetésnek az al-dunai Keve kiváltságait nem, vagy csak részben sikerült átmentenie. A középkorban – miként az újkorban – Ráckevét valóban nem tekintették szabad polgárvárosnak, jóllehet az adománylevelek tartalma alapján erre minden lehetőség megvolt. Talán nem tévedünk nagyot, hogy ha ebben a folyamatban az uralkodói akarat mellett a Csepel-szigeti mezőváros jogi, katonai, gazdasági és geopolitikai – a főváros, Pest–Buda közelsége – ismérvei játszottak leginkább közre.³⁴

³² MOL DL. 24 438.; MOL DL. 36 974.; *Kubinyi András*: A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XV. Bp., 1963.* 189–193.; *Pach Zsigmond Pál*: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala a 15–16. század fordulóján. In: *Századok*, 1978. 112. évf. 6. sz. 1030–1031.; *Teleki*, XII. 1862. 15–16. Pesty Frigyes még úgy gondolta, hogy az al-dunai Keve kereskedői vettek részt a (nagy)váradi vámperben (*Pesty*, I. 1880. 385.).

³³ *Makkai László*: Pest megye története. In: *Pest megye műemlékei. I. kötet. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., 1958.* 88.

³⁴ Ráckeve esetében az alapítás helyett célszerűbb külső erők által kikényszerített belső vándorlásról és ideiglenes szállásfoglalásról beszélni. A „rácok” megtelepedési szándéka csak az 1460–1470-es években vált véglegessé. Erről a jelenségről részletesebben: *Miskei Antal*: Egy királyi mezőváros születése a 15. század derekán (Adalékok Ráckeve középkori történetéhez). In: *Történészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára. Szerk.: Gebei Sándor, Makai János, Bartók Béla. Eger, 2009.* 11–21.